

**НА ПОШАНУ РУСЛАНА ЯКОВИЧА ПИРОГА
У ЗВ'ЯЗКУ З ЮВІЛЕЄМ**

Сергій Зворський

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЮВІЛЯРА

Руслан Якович Пиріг народився у м. Львові в родині військовослужбовця у переддень війни – 16 червня 1941 р. Батьки Яків Петрович та Марія Павлівна за фахом – вчителі історії. Вже другий день війни став для родини Пирогів трагічним. 23 червня від внаслідок вибуху бомби загинула дворічна сестра Людмила. Матері з Русланом на руках з величезними труднощами вдалося дістатися до рідних на Полтавщину, де й перебули німецьку окупацію. У листопаді 1943 р. сім'ю спіткало ще одне горе – у боротьбі з ворогом на фронті під Ленінградом загинув батько. Лише через кілька років після війни (раніше, зрозуміло, було не до того) у сільраді видали свідоцтво, в якому днем народження Руслана записали 30 червня, а місцем народження – дідівське село Супротівна Балка Новосанжарського району Полтавської області. Таким чином, війна призвела до того, що у Руслана Яковича два різних дні і місця народження – фактичні і задокументовані.

У полтавській глибинці серед неможливих, але щедрих душею односельчан минули босоніг дитячі та юнацькі роки Руслана. Навчання у місцевій школі поєднувалося з щоденною роботою по господарству, працею в колгоспі у канікулярний час. Інакше, без батька, вижити було важко. У повоєнний час діти рано мужніли. Хлопчик учився легко й зацікавлено. Шкільна медаль давала Русланові право вступу без іспитів до будь-якого вищого навчального закладу. Після тривалих роздумів при виборі життєвого шляху переважило материне бажання бачити сина лікарем. Було вирішено зробити перший крок у самостійному житті – вступити до Полтавського медичного училища. Роки навчання пролетіли швидко, і незабаром юний фельдшер вже працював у селах Новосанжарського та Решетилівського районів, набуваючи неоціненного життєвого і фахового досвіду, адже не раз доводилося опинятися у непередбачуваних жодними підручниками та інструкціями ситуаціях, коли йшлося про порятунок людських життів. Працював Руслан сумлінно і тому не випадково

його, дев'ятнадцятирічного, прийняли до лав КПСР.

Невдовзі настав час проходити строкову військову службу. Армійський вишкіл у 1961–1964 рр. Руслан проходив у частині спеціального призначення, де поблажок не було нікому. Дослужився до сержанта, набув фах розвідника, повністю опанував основні види тогочасної стрілецької зброї, парашутну справу.

Після демобілізації було кілька невдалих спроб вступити до медичного інституту. І вже потім прийшла думка обрати фах історика. Історична наука завжди приваблювала юнака. З упевненістю можна сказати, що спрацювали гени батьків. У 1965 р. Руслана зарахували на стаціонарне відділення історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького, що здавна славився підготовкою спеціалістів саме цього профілю і своєю професурою. Відмінне навчання Р. Пиріг поєднував з активною громадською, комсомольською, а згодом і партійною роботою. На 4-му курсі його обрали секретарем комітету комсомолу. Чесність, порядність, вимогливість до себе, людяність, працьовитість Р. Пирого забезпечили йому незаперечний авторитет серед студентської молоді. «Руслана знає кожний комсомолец університету як комсомольського ватажка. Є чого повчитися у колишнього воїна: нелегко поєднувати відмінне навчання з такою великою громадською роботою», – писала про нього університетська малотиражка. Згодом навантаження зросли – він почав виконувати обов'язки заступника секретаря парткому університету, долучився до редагування газети «Харківський університет», де часто з'являлися його дописи (іноді під псевдонімом П. Русланов).

Через велику завантаженість студент Р. Пиріг фактично мав статус вільного слухача, але він ніколи цим не зловживав, намагався не пропускати

лекції відомих професорів А. П. Ковалевського, С. М. Королівського, К. К. Шияна, І. К. Рибалки. Хоча часу завжди бракувало, він брав активну участь у роботі студентського наукового гуртка. Русланові вдалося навіть дістатися до спецховища Книжкової палати України ім. І. Федорова, яка на той час базувалася у Харкові, і підготувати за малодоступними тоді друкованими джерелами 1918–1920-х рр. працю про Українську партію лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів). Вона дістала премію на республіканському конкурсі кращих студентських робіт.

Університет Р. Пиріг закінчив у 1970 р. з відзнакою. Працьовитого випускника професура рекомендувала до зарахування в аспірантуру по кафедрі історії КППС, де він перебував у 1973–1976 рр. Тему дисертації обирав не без складнощів. Подальше вивчення історії боротьбистської партії на кафедрі було визнано неприйнятним. Кандидатську дисертацію присвятив питанням партійного будівництва в Україні в роки громадянської війни (1918–1919). Після її захисту Р. Я. Пиріг деякий час працював в alma mater старшим викладачем, деканом по роботі з іноземними студентами.

Досвід партійної, викладацької та наукової роботи, високий рівень кваліфікації стали підґрунтям для рекомендації у 1976 р. кандидатури Р. Я. Пирога на посаду інструктора відділу науки і навчальних закладів ЦК КП України. Саме в цей час у СРСР значно розширювалися масштаби підготовки висококваліфікованих кадрів для іноземних держав (передбачалося, що ці фахівці будуть налаштованими прорадянськи), тому в апараті партійних комітетів створювалися підрозділи з керівництва цією непростю ділянкою. Насамперед йшлося про роботу серед іноземних студентів.

У 1983 р. Р. Я. Пирога в апараті ЦК КП України перевели на посаду консультанта сектора суспільних наук. До його службових обов'язків входила організаційна робота з академічними установами історичного профілю, він опікувався питаннями викладання історії, діяльності вишів, а також архівних установ. Це були перші кроки входження Руслана Яковича в архівну сферу. У червні 1989 р. його призначили заступником директора Інституту історії партії при ЦК КП України – завідувачем Архіву ЦК КП України. Динамічні перебудовчі процеси, що розгорнулися в цей час, вимагали нових підходів до висвітлення складного історичного минулого України, розширення доступу до архівних документів, публікування нових джерел, у тому

числі тих, що тривалий час були практично недоступними для істориків. Р. Я. Пиріг очолив колектив упорядників збірника «Голод 1932–1933 рр. на Україні: очима істориків, мовою документів» (К., 1990). Це видання стало першою фундаментальною публікацією про одну з найтрагічніших сторінок української історії, що тривалий час свідомо замовчувалася владними колами.

З кінця 1980-х рр. Р. Я. Пиріг почав ґрунтовно досліджувати життя та діяльність М. С. Грушевського. Опублікував серію статей в «Українському історичному журналі», інших періодичних і неперіодичних виданнях, а згодом видав монографію, присвячену останньому десятиліттю життя видатного історика у контексті тогочасної ідеологічної боротьби в Україні. У 1994 р. захистив з цієї теми докторську дисертацію. Фактично Руслан Якович активно долучився до нового напрямку в історичній науці – грушевськознавства.

Після здобуття Україною незалежності Р. Я. Пиріг займався передачею архівів КПУ на державне зберігання. У жовтні 1991 р. його призначили директором новоствореного ЦДАГО України (колишній Архів ЦК КП України), невдовзі обрали членом Колегії Головархіву України, головою Ради директорів центральних державних архівів. Руслан Якович – один із засновників і член першого складу Правління створеної 1991 р. професійної організації – Спільноти архівістів України. Він – один із розробників Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи», багатьох нормативно-методичних документів з архівної справи.

Очолюваний Р. Я. Пирогом колектив ЦДАГО України на початку 1990-х рр. доклав чимало зусиль до впорядкування документів поточного діловодства ЦК КП України, розсекречення архівних фондів, організації роботи з вітчизняними й іноземними дослідниками, виконання запитів соціально-правового характеру, зокрема тих, що стосувалися реабілітації жертв політичних репресій. Фахівці архіву брали участь у підготовці до друку збірників документів з історії міжнародних відносин, політичних репресій, тощо.

1990-ті роки прикметні для відомого історика активною і плідною науково-дослідницькою роботою. Крім студій з питань грушевськознавства у цей час він досліджував проблеми політичної історії України, джерелознавства, історіографії, був учасником низки міжнародних наукових форумів (в Україні, Німеччині, Польщі, Ізраїлі). Проводив значну науково-організаційну роботу. Сумлінно працював як член редакційних колегій

журналів історичного профілю – «Український історичний журнал», «Архіви України», «Студії з архівної справи та документознавства», «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ», «Архівіст: Вісник САУ» тощо. Був діяльним організатором і учасником міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій з питань архівної справи та джерелознавства.

Адміністративну і наукову діяльність Р. Я. Пиріг уміло поєднував з викладацькою роботою у вищій школі у ранзі доцента. 1997 р. науковець отримав вчене звання професора. Його обирають членом багатьох наукових товариств: Українського історичного товариства, Асоціації дослідників голоду-геноциду 1932–1933 рр. в Україні, Історичного товариства Нестора-Літописця тощо. Свої знання й великий досвід він щедро передає молоді. Під його керівництвом підготували й захистили кандидатські дисертації Г. Г. Капустян, Ф. М. Проданюк, П. П. Притуляк, Г. О. Корольов, Р. В. Тимченко та ін. Учений спрямовує наукову роботу ще декількох дисертантів. Також був науковим консультантом докторантів І. Б. Матяш, В. В. Тельвака.

У вересні 1997 р. Р. Я. Пиріг перейшов на роботу до Української академії державного управління при Президентові України. Втім, зв'язків з архівістами не припиняв, брав діяльну участь у підготовці підручника «Архівознавство», термінологічного словника «Архівістика», навчальних посібників з історії України.

У березні 1998 р. Указом Президента України Руслана Яковича призначено начальником Головного архівного управління України. Із січня 2000 р. по серпень 2002 р. Р. Я. Пиріг – Голова Державного комітету архівів України. Колектив останнього під його керівництвом докладав зусилля до формування й реалізації державної політики в галузі архівної справи та діловодства. Характерною ознакою діяльності Держкомархіву України у цей час стала інтенсивна розробка низки нормативно-правових актів, методичних документів, нової редакції Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи». Докладалися значні зусилля до зміцнення матеріальної бази архівних установ, піднесенню їхнього статусу. Указом Президента України від 30 жовтня 1998 р. було запроваджено професійне свято архівістів – День працівників архівних установ, що відзначається щороку 24 грудня. Було налагоджено систематичне навчання, підвищення кваліфікації керівних кадрів архівної галузі. Велику увагу Руслан Якович на посаді Голови Держкомархіву України при-

діляв становленню і поступальному розвитку Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. 2000 р. за його ініціативи започатковано щоквартальний випуск «Вісника Державного комітету архівів України», загалом оптимізовано після скрутних 1990-х рр. видання архівних періодичних і продовжуваних видань. Він очолював наукову раду та Колегію Держкомархіву, був головним редактором журналу «Архіви України» (1998–2002). Поступово відроджувалися кращі традиції української архівістики, поверталися із незаслуженого забуття імена і здобутки українських архівістів XIX – першої третини XX ст. Як член редколегій брав активну участь у формуванні редакційної політики низки видань історичного профілю: «Студії з архівної справи та документознавства», «Пам'ятки: археографічний щорічник», «Архівіст: Вісник САУ», «Український історичний журнал», «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ», «Пам'ять століть».

Попри фінансові проблеми і негаразди перехідної доби на рубежі тисячоліть плідно розвивалися міжнародні зв'язки державної архівної служби, помітно активізувалася участь представників України у МРА, були укладені двосторонні угоди з багатьма національними архівними службами, здійснювалися регіональні програми архівного співробітництва тощо. Так, Р. Я. Пиріг очолював делегацію українських архівістів на XIV Міжнародному конгресі архівів в Севільї (Іспанія).

Наприкінці другого тисячоліття Р. Я. Пиріг, авторитетний, знаний і шанований учений, обраний дійсним членом (академіком) Української академії історичних наук (1999).

Переконавшись, що очолювана ним архівна система України набула рис стабільності, поліпшилося фінансування галузі, і прагнучи дати дорогу молодим організаторам архівної справи, Руслан Якович у липні 2002 р. добровільно подав у відставку з посади Голови Держкомархіву України. Втім, перебувати на заслуженому відпочинку – зовсім непритаманна йому риса характеру. Невдовзі він переходить на роботу до Інституту історії України НАН України, де нині обіймає посаду провідного наукового співробітника відділу історії Української революції 1917–1921 рр. й досліджує проблеми новітньої історії України, джерелознавства, архівознавства, біографістики, історіографії. Серед найпомітніших наукових здобутків Р. Я. Пирога за останні роки можна назвати вихід у світ його монографії «Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією»

(К., 2008), збірник «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: документи і матеріали» (К., 2007), низку статей в «Українському історичному журналі» тощо. Він продовжує підтримувати тісні зв'язки з архівними установами, є бажаним учасником різноманітних форумів архівістів. Як один із прикладів таких зв'язків можна назвати незмінне членство Руслана Яковича у спеціалізованій вченій раді К 26.864.01 в УНДІАСД із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук від часу її започаткування у травні 2003 р. Як авторитетний вчений-історик, архівіст з великим досвідом практичної і керівної роботи він завжди бере найактивнішу участь в атестації спеціалістів вищої кваліфікації і у складі експертних комісій з розгляду дисертацій, і як офіційний опонент,

вміє точно з'ясувати сутність питань, що порушуються в дисертаціях, і виявити в них як проблемні точки, так і об'єктивно оцінити рівень компетентності дисертанта. Часто оцінки, сформульовані Русланом Яковичем, виявляються вирішальними в аргументах «pro» і «contra» під час дискусійних обговорень здобутків і упущень дисертантів. Тому результативність роботи Р. Я. Пирога у спецраді є надзвичайно плідною.

Незаперечні заслуги і здобутки Р. Я. Пирога на науковій та адміністративній ниві відзначені низкою нагород. Він нагороджений орденом «За заслуги III ступеня», удостоєний почесного звання Заслуженого діяча науки і техніки України (2001), є лауреатом відомчої премії ім. Василя Веретенникова, що присуджується за кращі наукові роботи з архівістики.

Костянтин Новохатський

ВІН ЗАЛИШИВСЯ З АРХІВАМИ (враження, перевірене часом)

Про Руслана Яковича Пирога довідався десь у 1980-х рр. минулого століття. Очевидно, за документами можна конкретизувати цей час. Сталося це тоді, коли його було призначено у секретаріаті ЦК КПУ куратором архівної справи. Саме з того часу він почав входження в архівний світ, з яким потім багато років було пов'язане його життя. Я тоді очолював оргвідділ у Головархіві, був членом колегії і, як голова профкому, входив до складу партбюро, то ж раніше чи пізніше мав увійти в контакт з куратором. Офіційні його обов'язки були мені невідомими (та й потім їх узнати не довелося). Здавалося, вони не були обтяжливими. Архівний корабель був у надійних руках О. Г. Мітюкова – досвідченого й авторитетного керівника. Архіви в цілому проблем для ЦК не створювали. Руслан Якович брав участь у найважливіших засіданнях колегій, партзборах, конференціях, інших заходах. Це була, так би мовити, протокольна сторона.

Більше цікавив наш куратор як особистість: які вони там, «у сферах?». Що запам'яталося з тих далеких уже часів як узагальнююче враження? Контактна, неформально зацікавлена, енергійна людина, яка, як відчувалося, не випадково потрапила на свою посаду, пройшовши певний «природний» відбір. Це припущення підтвердилося, коли ми згодом познайомилися ближче. Стало відомо, зокрема, що студент Р. Пиріг свого часу виділявся в Харківському університеті не лише відповідальним ставленням

до навчання і, як наслідок, ґрунтовними знаннями, а й громадською активністю.

За часів кураторства Руслана Яковича було організовано відвідання архівного комплексу на Солом'янці його колегами – працівниками віділу науки і навчальних закладів ЦК, що, безумовно, мало сприяти розвитку галузі.

Небайдужість його до наших тодішніх справ особливо важливою виявилася у незаперечній підтримці архівної реформи 1988 р. Справа в тому, що на тлі загальносуспільних передкризових явищ все очевиднішою ставала необхідність удосконалення організаційної структури управління місцевими державними архівами. Це відчувало чимало місцевих архівістів, це бачили окремі фахівці архівної справи на республіканському рівні. Проте далеко не всі. Тоді визріла ідея усунути з системи управління, як зайву ланку, архівні відділи облвиконкомів, передавши переважно проміжні управлінські функції їх обласним архівам. Попри те, що такий крок було аргументовано і попередньо обраховано, його категорично не підтримувало керівництво Головархіву СРСР. Існувала, зрозуміло, і внутрішня опозиція. За таких обставин підтримка реформаторів з боку представника апарату вищого партійного органу набувала особливого значення.

У зв'язку з цим варто зауважити, що однією з характерних рис Руслана Яковича було те, що він не ухилявся від дискусій, брав у них участь,

© *Костянтин Новохатський, 2011*